

Hendrik De Man en de christelijke arbeidersbeweging^(*)

Jan Renders

Waarom wordt een ACW-voorzitter betrokken bij een wetenschappelijk huldebetoon aan een voorzitter van de socialistische politieke partij? Misschien heeft dit te maken met de voortdurende vraag naar progressieve frontvorming. Of misschien biedt u mij gewoon ook de gelegenheid om nogmaals duidelijk te maken dat wij – en dan bedoel ik vooral de socialistische en de christelijke arbeidersbeweging – in vele aangelegenheden bondgenoten zijn.

Maar over Hendrik De Man gesproken, zijn levensloop en zijn denkwerk hebben de geschiedenis van het ACW herhaaldelijk geraakt, in beide betekenissen.

EERSTE CONTACTEN

Het eerste verband tussen De Man en de christelijke arbeidersbeweging situeert zich in de jaren vlak voor de Eerste Wereldoorlog. De Man komt in 1910 na vijf jaar afwezigheid terug uit Leipzig naar België. De dominerende figuur in de christelijke arbeidersbeweging op dat ogenblik is de dominicanerpater Rutten. Onder zijn leiding is de christelijke arbeidersbeweging sinds een tiental jaren bezig zich zelfstandiger op te stellen binnen de sociaal-katholieke beweging. Het zijn vooral de intel-

lectuelen, meestal priesters, in de kern rond pater Rutten die vaststellen hoe de jonge en principiële De Man een serieuze versterking is voor de radicale vleugel binnen de socialistische beweging. Zo ontsnapt zijn bekende artikel 'Die Arbeiterbewegung in Belgien' in *Die Neue Zeit* (1911), geschreven samen met de kopman van de radicale vleugel, Louis De Brouckère, niet aan hun aandacht. Vooral niet het conflict met Anseele dat hieruit groeit. In *De Gids op Sociaal* (later *Maatschappelijk Gebied* van 10 maart 1912 wordt 'ter documentatie' zelfs een uitvoerige brief van De Man aan de redactie van *Vooruit* opgenomen, waarvan beweerd wordt dat *Vooruit* hem niet heeft willen publiceren. Hoe *De Gids* dan aan deze brief is geraakt en wie de auteur is van dit artikel, weten we niet met zekerheid. Maar de kans is groot dat het Floris Prims was. Die was net als De Man een rasechte Antwerpenaar. Geboren in 1883 werd hij in 1905 tot priester gewijd. Evenals De Man was hij een eigenzinnig en onafhankelijk intellectueel. Al vlug werd hij één van de belangrijkste denkers en schrijvers in de kring rond pater Rutten, waarvan hij ook enige jaren secretaris was. Vanaf ongeveer 1908 tot 1926 was hij de feitelijke hoofdredacteur van *De Gids op Sociaal/Maatschappelijk Gebied*. Naar aanlei-

Jan Renders is algemeen
voorzitter ACW.

FOTO POL LEEHMANS

ding van een artikel van Prims in *De Gids* over 'Onze godsdienst en de socialisten' schreef De Man een brief waarin hij Prims uitnodigde om van gedachten te wisselen over dit thema. De wagen was aan het rollen. Zij hielden drie debatavonden voor een beperkt publiek en bleven elkaar daarna regelmatig ontmoeten en verder discussiëren. De oorlog maakte een einde aan hun ontmoetingen. Ieder ging zijn weg.

Na de oorlog pikte Prims de draad weer op door besprekingen van 'The remaking of a mind' en 'La leçon de la guerre' op te nemen in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*. In de korte periode dat De Man na de oorlog nog in België verbleef, was hij vooral actief op vormingsvlak. Zo nam hij, op vraag van Vandervelde, begin 1921 het initiatief tot oprichting van de Arbeidershogeschool en organiseerde hij in september van dat jaar de eerste Syndicale Week. Beide initiatieven, en dan vooral de rol en inbreng van De Man hierbij, kregen bijzondere aandacht in *De Gids*. Zo analyseert Prims uitvoerig de cursus Sociale Psychologie die De Man zelf geeft op de Arbeidershogeschool. Ondanks de vele punten van kritiek komt Prims tot het besluit dat "de eerbiediging en schatting van godsdienstig leven en idealisme die er worden geleerd, heel wat goed kunnen doen en den atmosfeer verbeteren. (...) De geteekende evolutie is eene lichtschemering die we dankbaar begroeten." Van 5 tot 11 september 1921 organiseert De Man de eerste 'rode' Sociale Week met als enig thema: arbeiderscontrole. Het is René Debruyne, op dat ogenblik nationaal ACV-voorzitter, die verslag uitbrengt van zijn aanwezigheid. Op zich al iets bijzonders

in een tijd van hevige tegenstellingen tussen het ACV en de socialistische vakbond. Wellicht heeft Hendrik De Man gezorgd voor een uitnodiging aan de ACV-voorzitter. De Man zelf geeft een 'Zielkundige beschouwing van het vraagstuk' ten beste. Voor Debruyne is dit "verre uit het beste stuk der leerstof" want "De Man heeft om zeggens niets voorgehouden, dat we niet kunnen onderschrijven, niet reeds honderden malen voor hem hebben gezegd, geschreven, gedoceerd." Hij denkt dat de deelnemers "wel aardig opgekeken hebben bij het hooren van zulke taal. (...) Gewone socialistentaal was dat in alle geval niet." En hij besluit zijn bespreking: "We bekennen gaarne, dat we zelf deugd hebben gehad aan de 1ste roode Sociale Week. Want zij heeft ons bewezen: waar men de vraagstukken van den tijd ernstig bespreekt [onder verstaan: zoals De Man het doet (jr)], staan de leerstellingen niet zoo ver van elkander. Aan den inrichter daarom ook onze gelukwensen."

Jan Renders

Over het nut van en de nood aan een volkspartij bestaat twijfel en verschil van mening. Maar het nut van en de nood aan **drie** volkspartijen is onbestaand. ”

WOORDEN VAN LOF

In het najaar van 1922 verliet De Man België om er eerst tien jaar later terug te keren. In die tien jaar ontloopte hij zich tot één van de belangrijkste denkers in het socialistische kamp.

Richtinggevend voor heel zijn denken was het eind 1925 verschenen boek *Zur Psychologie des Sozialismus*, al vlug vertaald in het Frans onder de titel *Au delà du marxisme*. Prims is in de wolven over dit werk. "Niet zonder ontroering heb ik intusschen De Mans manifest gelezen en herlezen", "De 'sozialistische Gesinnung', begrepen zoals hier, is hoogedel, is niets anders ten slotte dan het teken waaraan men de volgelingen Christi, elk en

ieder, zou moeten erkennen: de naasten- en gemeenschapsliefde", "Wat ons scheidt, is eerder een te kort, dan iets verkeerd." Met deze laatste uitspraak bevestigt Prims wat De Man zelf in een brief aan hem schreef in het voorjaar 1926: "Als ge mijn boek ten einde leest zult gij den indruk ontvangen - dat is ten minste wat ik daarbij meen vast te stellen - dat ons in 't verloop der jaren minder en minder van elkaar scheidt."

Hendrik De Man neemt steeds meer afstand van het marxisme, zeker van de eng economische interpretatie ervan. Hij beklemtoont voortdurend het belang van ethische motivatie en spirituele dynamiek bij de inzet voor het socialisme. En dat kan op heel wat sympathie rekenen bij een aantal kritische katholieke intellectuelen en opiniemakers binnen de christelijke arbeidersbeweging. Maar de socialistische intellectueel Hendrik De Man is nauwelijks bekend bij het grote publiek, zeker niet bij het katholieke deel, en dus ook niet bij de meeste leden en vrijgestelden van de christelijke arbeidersbeweging.

Hierin komt drastisch verandering vanaf het begin van de jaren dertig. De Man keert terug naar België waar de Belgische Werklieden Partij (BWP) hem vraagt om de leiding van het Bureau voor Sociaal Onderzoek, zeg maar de studiedienst van de partij, op zich te nemen. De Man gaat daar graag op in.

Geleidelijk groeit De Man uit tot één van de belangrijkste politieke leiders van de socialisten. Centraal hierin staat het eind 1933 afgekondigde 'Plan van de Arbeid'. Dat men dit ook het 'Plan De Man' noemde, zegt genoeg over de belangrijke rol van De Man hierin.

Jan Renders

De Man deed voor de realisatie van zijn Plan een oproep tot de vorming van een partij- en overschrijdend arbeidersfront, een 'progressieve frontvorming' *avant-la-lettre*.

”

Met het 'Plan van de Arbeid' beoogde De Man eigenlijk twee doelstellingen: een antwoord geven op de economische crisis, maar zeker ook het socialisme zelf vernieuwen. Inhoudelijk bepleitte het Plan de instelling van een 'gemengde economie'. Hierin zou naast een genationaliseerde sector, die de banken en de al gemonopoliseerde sleutel-

nijverheden moest omvatten, ruimte overblijven voor een uitgebreide privé-sector, die zelfs op overheidssteun zou kunnen rekenen. Maar belangrijker voor de christelijke arbeidersbeweging is dat De Man voor de verwezenlijking van zijn Plan een oproep deed tot het vormen van een partij- en overschrijdend arbeidersfront, zeg maar een 'progressieve frontvorming' *avant-la-lettre*. Dat De Man zich hiermee in de eerste plaats richtte tot de christelijke arbeiders en hun organisaties, het ACW en het ACV, lag voor de hand. Die hoopte men aan te trekken door de gematigdheid van de Planeisen te beklemtonen. En ook door te verwijzen naar de sociale strekking en hervormingsgezindheid van de encycliciek *Quadragesimo Anno* uit 1931.

... EN PRAKTISCHE BEZWAREN

Het Plan en het economisch programma van de christelijke arbeidersbeweging hadden ook veel gemeen. Beide vertolkten een sterk anti-liberalisme en pleitten van daaruit voor een meer ge-plan-de aanpak van de economie. Maar ook in concrete voorstellen was er heel wat overeenstemming, zoals arbeidsduurvermindering, wettelijke erkenning van vakbonden, paritaire commissies en CAO's, uitvoering van meer openbare werken. Maar ondanks deze overeenkomsten wezen het ACW en het

ACV vrij vlug het Plan af om zowel economische en morele als politieke redenen. Economisch vond de christelijke arbeidersbeweging dat de voorstellen te ver gingen: de voorgestelde nationalisaties zouden een gevaarlijke etatistische bemoeizucht in het leven roepen die haaks stond op het subsidia-riteitsbeginsel. De morele bezwaren hadden eigenlijk niets met het Plan zelf te maken. De christelijke arbeidersbeweging stelde gewoon vast dat de BWP ondanks het aanvaarden van het Plan haar anti-clericalisme niet had afgezworen. Met een dergelijke partij bleef samenwerking onmogelijk. De politieke bezwaren hadden vooral te maken met de overtuiging dat het Plan eigenlijk niet veel meer was dan een electoraal manoeuvre om de christelijke arbeiders los te weken uit de katholieke zuil. En wellicht was dit niet helemaal uit de lucht gegrepen.

Ook binnen de BWP was lang niet iedereen akkoord met de onderliggende ideologische heroriëntatie die aan het Plan ten grondslag lag. De samenwerking over de partijgrenzen heen, niet enkel met de christelijke arbeiders, maar ook met middenstanders allerhande, kleine zelfstandigen, vrije beroepen en zelfs ondernemers die bereid waren om de uitvoering van het Plan te steunen, viel niet bij iedereen in goede aarde. Deze voorafspiegeling van de overgang van de BWP van een klassieke arbeiderspartij naar een brede volkspartij bleek voor heel wat socialistische partijka-meraden op dat ogenblik onverteerbaar. Voor hen was het Plan een economisch antwoord op de crisis dat de BWP aan de macht moest brengen om de nodige hervormingen door te

voeren. Als dit niet anders kon dan in een bondgenootschap met de christelijke arbeiders, o.k., maar dit mocht geen afbreuk doen aan het proletarische klassekarakter van de BWP.

Aan de kant van de christelijke arbeidersbeweging speelde natuurlijk de sterke band met de Katholieke Unie, de toenmalige katholieke partij, een belangrijke rol om zich niet zomaar hals over kop in een avontuur met de socialistische arbeidersbeweging te storten. Een 'Front van de Arbeid' zoals De Man en zijn medestanders op het oog hadden, maakte praktisch geen kans in een toen nog sterk verzuilde samenleving. De levensbeschouwelijke scheidingslijnen werden veeleer nog beklemtoond dan afgezwakt.

Onmiskbaar waren er heel wat overeenkomsten op sociaal-economisch vlak tussen De Man en de christelijke arbeidersbeweging.

Maar De Man fungeerde als BWP-boegbeeld. Een openlijke toenadering vanuit de christelijke arbeidersbeweging was dan ook ondenkbaar.

'GROTE SOCIALE DENKER'

Na een korte collaboratieperiode bij het begin van de Tweede Wereldoorlog verdween De Man uit België. Zijn veroordeling na de oorlog dwong hem tot een verder verblijf in het buitenland,

waar hij in 1953 bij een ongeval om het leven kwam. Al die tijd kwam De Man publiekelijk niet meer ter sprake binnen de christelijke arbeidersbeweging. Tot in 1954, een jaar na zijn dood, *De Gids op Maatschappelijk Gebied* in een reeks 'De boodschap der grote sociale

Jan Renders

Een stap te ver kan opeens een negatie worden van de doelen waarvoor het socialisme is tot stand gekomen. Want dat is toch het drama geweest van de bekwame en goedmenende Hendrik De Man.

”

denkers' De Man uitvoerig ten tonele voerde met een lange tekst die volledig en zeer nauw gebaseerd was op zijn *Zur psychologie des Sozialismus* uit 1925.

Een aantal aandachtspunten van Hendrik De Man is vandaag nog steeds relevant en pertinent.

- Zijn poging, bijvoorbeeld, om met het Plan via vrij radicale en antikapitalistische eisen toch een realistisch sociaal-economisch programma door te voeren.
- Of zijn zuildoorbrekende opvattingen over samenwerking over levensbeschouwelijke grenzen heen.
- Zijn aandacht voor andere dan economische factoren om tot een socialistische politiek te komen.
- Inzonderheid de vraag ook naar het verband tussen een meer psychologische en idealistische benadering van de sociaal-economische werkelijkheid en zijn autoritaire visie op de organisatie van de samenleving.

Het eerste en het laatste punt laat ik onbesproken, maar op de levensbeschouwelijke factoren en de aandacht voor de cultuur in de politiek wil ik nog wel even ingaan.

EN VANDAAG...

En daarmee biedt u mij ook de mogelijkheid – gewild of niet – om in te gaan op hoe wij de zaken vandaag de dag zien. De hedendaagse Vlaamse christelijke werknemersbeweging stelt zich niet alleen als dienstverlener en belangenbehartiger op, maar ook als drager van een breed maatschappelijk project. Geen politieke doctrine.

Maar wel een sociaal programma, verankerd in een onuitgesproken ideologisch concept. De tijd dat de werknemers enkel of overwegend vanuit een geloofsovertuiging tot het ACW kwamen, is voorbij. Vandaag sluiten mensen om vele redenen aan bij de deelorganisaties van het ACW.

Het betekent echter niet dat de levensbeschouwelijke inspiratie of – iets breder – de eigen cultuur van onze beweging totaal heeft afgedaan. In één van de twaalf Fundamentele

Doelstellingen van het ACW staat dat "de evangelische geloofscultuur mede diepgang en daadkracht geeft aan het maatschappelijk project van de Christelijke Arbeidersbeweging". Bij vele militanten en toegewijde vrijwilligers is het zingevingskader van waaruit wij werken

– iets ruimer gesteld, het brede culturele patroon van altruïsme en verantwoordelijkheidszin – vaak een bron van bemoediging voor maatschappelijke inzet.

De Man zag al vóór de Tweede Wereldoorlog dat, en gedeeltelijk ook hoe, de cultuur een sturende rol speelt naast de economie. Zo heeft hij bijvoorbeeld oog gehad voor de rol van religie in en voor de politiek.

Het beïnvloedde mee zijn denken over de plaats en de taak van zijn partij. Hij koos niet voor een pure arbeiderspartij, maar voor een bredere volkspartij.

De vraag is of de ideologische erfgenamen van De Man met genoegdoening de huidige evolutie binnen de socialistische partij en beweging gadeslaan. De Vlaamse socialisten hebben jarenlang gekozen voor een eigen ideologische identiteit: het socialisme, in

Jan Renders

Het Plan en het economisch programma van de christelijke arbeidersbeweging hadden veel gemeen.

”

combinatie met een uitnodiging voor progressieve frontvorming. De keuze was niét die van een volkspartij over klassen en standen heen.

De vraag was wel: hoe kunnen wij de christelijke werknemers tot de socialistische partij overhalen of een kartel vormen met het stuk van de christelijke volkspartij dat de werknemers vertegenwoordigt? De vraag was toen niet: hoe kunnen wij een grote brede volkspartij zijn of worden?

'IEDEREEN HOORT ER BIJ'!

Ondertussen heeft de geschiedenis de vraag al gedeeltelijk beantwoord. Maar niet in bemoedigende zin. In Vlaanderen zitten de arbeiders, naast SPA en CD&V, ook bij het Vlaams Blok. En de historische zoektocht tussen Vanderveldes socialistische partij en De Mans volkspartij is de laatste jaren toch veeleer beslecht in een socialistische volkspartij die zich herhaaldelijk en uitdrukkelijk richt tot werknemers, zelfstandigen en vrije beroepen, gelovigen, Vlaamsgezinden, groenen en links-liberale intellectuelen. Dit is geen specifiek verwijt aan de socialisten. Die trend is ook bij de andere democratische partijen de mode. En de theorie van 'iedereen hoort er bij' is, naar onze bescheiden mening, niet zo vanzelfsprekend. Steeds meer azen de politieke partijen op de individuele burger en willen daarom veel van hun partijprogramma en ideologische zienswijze opgeven. En dat is niet de goede richting.

Want dat is nu precies de echte 'vermarkting'

van de politiek. En dat is niet goed. De politiek mag niet herleid worden tot de optelsom van alle individuele meningen. De politiek mag niet herleid worden tot het pure 'beheer van de samenleving'. Want dan zal men meer en meer te maken krijgen met managers in de politiek. En minder en minder met mannen en vrouwen die vanuit een visie (durven we 'ideaal' nog uitspreken?) de samenleving willen beïnvloeden.

Over het nut van en de nood aan een volkspartij bestaat twijfel en verschil van mening.

Maar het nut van of de nood aan drie volkspartijen is onbestaand. Als de drie gevestigde democratische partijen in Vlaanderen zich stuk voor stuk tot een volkspartij ontpoppen, met weinig ideologie, doctrine of programma, dan wint de democratie daar niet bij. Als het aanbod van de grotere partijen in Vlaanderen vooral de keuze aanbiedt tussen cultureel-

conservatief en cultureel-libertijns en de tegenstellingen tussen sociaal-economisch links en rechts wegmoffelt, dan wint de democratie, zoals wij die opvatten, daar niet bij. Als de keuze zich beperkt tot drie kiesverenigingen, die samen en afzonderlijk de 'interessante burger' opvrijen, dan blijven vele mensen die het slachtoffer zijn van een steeds meer duale samenleving, verweesd achter. En dan haalt het Vlaams Blok 1 mei nog feestelijker binnen.

Jan Renders

Zolang De Man fungeerde als boegbeeld van de BWP was een openlijke toenadering vanuit de christelijke arbeidersbeweging ondenkbaar.

”

BLIJVEN OPKOMEN VOOR DE KWETSBAREN

Mijn aanbeveling - mocht u die van mij verwachten - bestaat zeker niet in een al te enthousiaste rehabilitatie van Hendrik De

Man. Het afschuiven van het marxisme en de aandacht voor de ethiek zijn ongetwijfeld belangrijke stappen geweest op weg naar een hedendaags Vlaams socialisme. Ook de contacten en de dialoog met de christelijke werknemersbeweging hebben een uitzonderlijke verdienste gehad. Maar socialisten, denk ik, moeten goed voor ogen houden hoe een stap te ver opeens een negatie kan worden van de doelen waarvoor het socialisme is tot stand gekomen. Want dat is toch het drama

geweest van de bekwame en goedmenende Hendrik De Man.

Met dank dat ik een bescheiden bijdrage heb mogen leveren aan dit colloquium. En met de hoop ook dat wij het zullen blijven opnemen voor kwetsbare mensen. In een wereld die steeds meer nood heeft aan beleidsverantwoordelijken en politici die opkomen voor een eerlijke, rechtvaardige en solidaire wereld.

Jan Renders

De Man zag al vóór de Tweede Wereldoorlog dat, en gedeeltelijk ook hoe, de cultuur een sturende rol speelt naast de economie.

”

(*) Toespraak gehouden op het AMSAB-colloquium over Hendrik De Man op 12 december 2003. Met dank aan Sam De Smedt, Emmanuel Gerard en Jozef Mampuy voor hun medewerking aan het totstandkomen van deze bijdrage. Zij hebben het historisch materiaal aangereikt en voor een interessante gedachteswisseling gezorgd over de rol en de betekenis van Hendrik De Man voor de christelijke arbeidersbeweging.